

BOSHLANG'ICH TA'LIM YOSHIDA HOSIL BO'LADIGAN PSIXIK JARAYONLAR

Fargona viloyati Quva tumani

9 umumiy o'rta talim maktabining amaliyotchi psixologi

Yunosova Nazira Muxidinovna

Annotatsiya: Boshlang'ich maktab yoshi (6,5-7 yoshdan 10-11 yoshgacha) bolaning hayotidagi muhim tashqi holat - maktabga qabul qilish bilan belgilanadi. Bu yoshda tananing a'zolari va to'qimalarida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi: sezgi organlarining spektri aniqroq bo'ladi, ikkinchi signal tizimining qiymati oshadi, asab jarayonlarining xususiyatlari kattalar asab jarayonlarining xususiyatlariga yaqinlashadi. Bularning barchasi ta'lim faoliyatida zarur bo'lgan aqliy jarayonlarni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Yosh o'quvchining e'tibori, xotirasi, tasavvuri allaqachon mustaqil bo'lib boradi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur o'zboshimchalik, unumdorlik, barqarorlik tomon rivojlanadi. Fikrlash yangi bosqichga ko'tariladi.

Kalit so'zlar: *xotira, me'yor, psixologiya, nutqiy faoliyat, idrok, ong, muloqot, jarayon, shaxs, fikr, motivatsiya, darajalanish, psixika.*

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar rivojlanishning sezilarli zaxiralariga ega. Ularni aniqlash va samarali foydalanish rivojlanish psixologiyasining asosiy vazifalaridan biridir. O'rta ta'limning vazifalari va mazmuni hali to'liq aniqlanmagan, shuning uchun boshlang'ich maktab yoshining psixologik xususiyatlarini yakuniy va o'zgarmagan deb hisoblash mumkin emas. Ushbu mavzu bugungi kunda ham dolzarbdir. Kichik yoshdagi o'quvchining fiziologik rivojlanishining xususiyatlari haqida to'htalib o'tadigan bo'lsak, bolaning aqliy rivojlanishining har bir bosqichi uning tanasining fiziologik tizimlarining yetukligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib,

boshlang'ich maktab yoshi ham bundan mustasno emas. 7 yoshga kelib, miya yarim sharlari frontal qismining morfologik etukligi sodir bo'ladi, bu maqsadli ixtiyoriy xatti-harakatni amalga oshirish, harakatlar dasturlarini rejalashtirish va amalga oshirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Sezgi organlarining sezuvchanlik spektri aniqroq va chuqurroq bo'ladi. Maktabgacha yosh bilan solishtirganda, rang sezgirligi 45% ga oshadi, bo'g'im-mushak sezgilari 50% ga yaxshilanadi, ko'rish hissi 80 5 bo'ladi. Ikkinchi signal tizimining funktsional ahamiyati kuchayadi, so'z kattalarnikiga o'xshash umumiy ma'noga ega bo'ladi. Umuman olganda, aytish mumkinki, 7-10 yoshli bolalarda nerv jarayonlarining asosiy xususiyatlari ularning xususiyatlarida kattalar asabiy jarayonlarining xususiyatlariga yaqinlashadi. Shu bilan birga, alohida bolalarda bu xususiyatlar hali ham juda beqaror, shuning uchun ko'plab fiziologlar kichik maktab o'quvchilarida asab tizimining turi haqida faqat shartli ravishda gapirish mumkin deb hisoblashadi. Bu yoshda tananing a'zolari va to'qimalarida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi, bu esa bolaning jismoniy chidamliligini oshiradi. Jismoniy chidamlilikning oshishi, samaradorlikning oshishi nisbiydir va umuman olganda, yuqori charchoq bolalar uchun xarakterli bo'lib qoladi. Ularning ishlashi odatda darsning 25-30 daqiqasidan keyin va ikkinchi darsdan keyin keskin pasayadi. Bolalar uzoq kunlik guruhga tashrif buyurishda, shuningdek, darslar va tadbirlarning hissiy to'yinganligi bilan juda charchashadi. Bularning barchasi hissiy qo'zg'aluvchanlikni hisobga olgan holda alohida e'tiborga olinishi kerak. Boshlang'ich maktab yoshida kognitiv jarayonlarning (idrok, e'tibor, xotira, tasavvur, fikrlash va nutq) asosiy insoniy xususiyatlari mustahkamlanadi va ularga bo'lgan ehtiyoj maktabga kirish bilan bog'liq bo'ladi. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj nutqning rivojlanishini belgilaydi. Maktabga kirgunga qadar lug'at boyligi 3000 dan 7000 tagacha bo'lib, ot, fe'l, olmosh, sifat, son va bog'lovchilardan iborat. Bola kundalik hayot bilan bog'liq har qanday vaziyatda va o'z manfaatlari doirasida boshqa odam bilan erkin muloqot qilishi mumkin. Bola so'zning ovozini tinglaydi va uni baholaydi. Bu yoshda bola qaysi so'zlarni ishlatish odat tusiga kirganini va qaysi so'zlarni talaffuz qilishdan uyalganini

juda yaxshi tushunadi. Agar bola bolalar bog'chasiga borgan bo'lsa, unda u ongli nutqni tahlil qilish ko'nikmalariga o'rgatilgan bo'lishi kerak. U so'zning tovush tarkibini ishlab chiqishi, so'zni tarkibiy tovushlarga bo'lishi va so'zdagi tovushlarning tartibini o'rnatishi mumkin. So'zlarni tahlil qilish qobiliyati o'qish va yozishni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi. Maktabga kirgan bola nutqni o'rgatishning "o'z dasturi"dan maktab taklif etayotgan dasturga o'tishga majbur bo'ladi. U kontekstli nutq darajasida muloqot qila oladi. Og'zaki nutqni rivojlantirish ustida ishlaganda emotsionallik, to'g'rilik, ifodalilik, ravshanlikka katta e'tibor beriladi. Og'zaki nutqni o'zlashtirib, bolalar o'zlari uchun matnlar tuzilishi jihatidan farq qiladi va hikoya, tavsif, fikrlash, yozish, insho, maqola va boshqalarda uslubiy farqlarga ega ekanligini o'zlari aniqlaydilar. Yozma nutq uchun uning to'g'riligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola yozma tilni o'zlashtirish bilan birga yozishni ham o'zlashtiradi. Bularning barchasi bolaning nutqi boshlang'ich maktab yoshida juda faol rivojlanayotganidan dalolat beradi. Maktabga kelgan bola nafaqat ob'ektlarning ranglarini, shaklini, hajmini va ularning kosmosdagi o'rnini ajrata oladi, balki ob'ektlarning taklif qilingan ranglari va shakllarini to'g'ri nomlaydi. Shuningdek, u eng oddiy shakllarni tasvirlashi va ularni berilgan rangga bo'yashlari mumkin. Bolaning ob'ektlarning o'ziga xosligini u yoki bu standartga moslashtira olishi juda muhimdir. Har tomonlama tekshirib, his qilib yoki tinglab, bola harakatlarni amalga oshiradi, idrok etilgan ob'ektning aloqasini kuzatadi. Maktabda o'rganish uchun bolaning hissiy rivojlanishi yetarlicha yuqori bo'lishi muhimdir. Maktab yoshiga kelib, normal rivojlangan bola rasm yoki chizma haqiqatning aksi ekanligini yaxshi tushunadi. Shuning uchun u rasm va chizmalarni haqiqat bilan bog'lashga, ularda tasvirlangan narsalarni ko'rishga harakat qiladi. Bola allaqachon istiqbolli tasvirni qanday to'g'ri baholashni biladi. Chizmalar va rangtasvir ong va badiiy didning ramziy funksiyasini rivojlantirishga yordam beradi. Kichik maktab o'quvchilarining idroki beqarorlik va tartibsizlik bilan ajralib turadi. Kichik yoshdagi talaba 9 va 6 raqamlarini, yumshoq va qattiq belgilarni chalkashtirib yuborishi odatiy holdir.

Talabalar tevarak-atrofdagi hayotga qiziqadi, uni qiziquvchanlik bilan kuzatadi, unda yangi va g'ayrioddiy narsalarni ko'rishga harakat qiladi. Idrokning kichik farqlanishi, idrok paytida tahlilning zaifligi sezgining aniq emotsionalligi bilan qoplanadi. Bolalar idrokining bu xususiyatini biladigan o'qituvchilar o'quvchilarni tinglash va maqsadli qarashga o'rgatadi, taqqoslash elementlari bilan kuzatishni rivojlantirishga katta e'tibor beradi. To'rtinchi sinfga kelib, idrok yanada murakkablashadi va chuqurlashadi, yanada tartibli bo'ladi. O'rganilayotgan ob'ektlarni idrok etishda talabalar o'zlarining analitik qobiliyatlaridan foydalanadilar, ularni farqlaydilar.

Bola maktabda o'qishni boshlaydi, aniq fikr yuritadi. Bola narsa va hodisalarning tashqi tomonini ko'radi. O'rganish ta'sirida hodisalarning tashqi tomonini bilishdan ularning mohiyatini bilishga, muhim xususiyatlar va belgilarni fikrlashda aks ettirishga bosqichma-bosqich o'tish sodir bo'ladi, bu esa birinchi umumlashtirish, birinchi xulosalar chiqarish, xulosalar chiqarish imkonini beradi. Shu asosda bolada ilmiy tushunchalar asta-sekin shakllana boshlaydi. Ilmiy tushuncha dunyoni tafakkurda aks ettirish shakllaridan biri bo'lib, uning yordamida hodisa va jarayonlarning mohiyati ma'lum bo'ladi, ularning muhim tomonlari va xususiyatlari umumlashtiriladi, og'zaki va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun nihoyatda muhimdir. O'quv jarayonida ilmiy tushunchalar tizimini o'zlashtirish kichik yoshdagi o'quvchilarda kontseptual yoki nazariy fikrlash asoslarini rivojlantirish haqida gapirish imkonini beradi. Nazariy fikrlash talabaga ob'ektlarning tashqi, vizual belgilari va aloqalariga emas, balki ichki muhim xususiyatlar va munosabatlarga e'tibor qaratgan holda muammolarni hal qilishga imkon beradi. To'rtinchi sinfnig oxiriga kelib, o'z tafakkurini rivojlantirishda o'quvchilar yangi sifat darajasiga ko'tariladi - ular sabab-oqibat munosabatlarini tushunishga qodir. Boshlang'ich maktab yoshida e'tibor o'zboshimchalik bilan bo'ladi, lekin uzoq vaqt davomida bolalarning beixtiyor e'tibori kuchli va raqobatbardosh bo'lib qoladi. Bolalarda maktabning to'rtinchi sinfga ixtiyoriy e'tiborning hajmi va barqarorligi, o'zgaruvchanligi va konsentratsiyasi kattalarniki bilan deyarli bir xil. O'zgaruvchanlikka kelsak, bu yoshda u kattalar uchun

o'rtacha ko'rsatkichdan ham yuqori. Bu tananing yoshligi va bolaning markaziy asab tizimidagi jarayonlarning harakatchanligi bilan bog'liq. Biroq, bu erda ham bolaning e'tiborida "bolalik" ning yana bir qancha belgilari saqlanib qoladi. Bolalarning diqqatini bevosita jalb qilgan narsa yoki hodisa bola uchun ayniqsa qiziqarli bo'lgandagina o'zining eng mukammal xususiyatlarini ochib beradi. Umuman olganda, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning xotirasi juda yaxshi va bu birinchi navbatda mexanik xotiraga tegishli bo'lib, u maktabning dastlabki to'rt yilida juda tez rivojlanadi. Vositachi, mantiqiy xotira o'z rivojlanishida biroz orqada qoladi, chunki ko'p hollarda bola o'rganish, ish, o'yin va muloqot bilan band bo'lib, mexanik xotirani to'liq boshqaradi. Ammo, agar o'qishning birinchi yillaridan boshlab, kichik maktab o'quvchilariga mnemonik usullar maxsus o'rgatilsa, bu ularning mantiqiy xotirasi samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Рекомендации:

1. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений : В 13 т. Т. Статьи и рецензии. Художественные произведения. 1829—1835 / В. Г. Белинский ; ред. коллегия: Н. Ф. Бельчиков (гл. ред) [и др.]. — Москва : Изд-во АН СССР, 1953. —574 с.
2. Гинзбург Л. Я. Пушкин и Бенедиктов / Л. Я. Гинзбург // Пушкин : Временник Пушкинской комиссии. — Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1936. — [Вып.] 2. — С. 148—182
3. Khakimov, S. R., & Sharopov, B. K. (2023). Educational Quality Improvement Events Based on Exhibition Materials in Practical Training Lessons. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*, 1(2), 5-10.
4. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 11(1), 71-79.

5. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. *Матрица научного познания*, (12-1), 115-123.
6. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10(2), 14.
7. Hakimov, S., & Dadaxanov, F. (2022). STATE OF HEAT CONDUCTIVITY OF WALLS OF RESIDENTIAL BUILDINGS. *Science and innovation*, 1(C7), 223-226.
8. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. *Science and innovation*, 1(A5), 376-379
9. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 30-36.